

Sławomir Cudak

Akademia Wymiaru Sprawiedliwości w Warszawie

Przemoc wśród młodzieży szkolnej w opinii badanych uczniów

Violence among school youth in the opinion of the surveyed students

Streszczenie

Zarówno w instytucjach szkolnych, jak i w globalnym społeczeństwie istnieją różne problemy, konflikty, trudności w kontaktach i interakcjach między rówieśnikami. Stanowią one źródło agresywnych zachowań, które przejawiają się w różnych formach przemocy fizycznej i psychicznej. Niepokojący jest wzrost patologicznych zachowań sprawców przemocy wśród rówieśników w szkołach. W procedurze badawczej podjęto próbę diagnozy zjawiska przemocy w wybranych szkołach podstawowych (klasy VII i VIII). Sformułowano następujące problemy badawcze:

- Jaki jest rozmiar przemocy wśród rówieśników szkolnych?
- Jakie miejsca szkolne sprzyjają przemocy?
- Jakie formy przemocy stosowane są przez młodzież?

Badania przeprowadzono w wybranych szkołach miasta i powiatu piotrkowskiego. Wzięło w nich udział 468 uczniów, w tym 243 chłopców i 225 dziewcząt.

Wyniki badań wskazują, że przemoc fizyczna, a szczególnie psychiczna jest zjawiskiem coraz bardziej powszechnym. Dotyczy ona zarówno chłopców, jak i dziewcząt. Większość badanych stwierdza, iż występuje ona często lub bardzo często, realizowana jest w różnych miejscach szkolnych. Częściej stosowana jest przemoc psychiczna niż fizyczna. Przybierają one różne formy krzywdzenia rówieśników – w sferze emocjonalnej, społecznej, moralnej i fizycznej.

Słowa kluczowe: przemoc fizyczna, przemoc psychiczna, agresja, grupa rówieśnicza, klasa szkolna, miejsca przemocy, formy przemocy, patologia społeczna.

Abstract

In school institutions, as well as in global society, there are various problems, conflicts, and difficulties in contacts and interactions between peers. They are a source of aggressive behaviours that manifest themselves in various forms of physical and psychological violence. The increase in pathological behaviours of perpetrators of violence among peers in schools is alarming.

The research procedure attempted to diagnose the phenomenon of violence in selected primary schools (grades VII and VIII). Research problems were formulated as:

- What is the extent of violence among school peers?
- Which school places are conducive to violence?
- What forms of violence are used by young people?

The research was conducted in selected schools in the city and district of Piotrków. 468 students participated in it, including 243 boys and 225 girls.

Research results indicate that physical and especially psychological violence is an increasingly common phenomenon. It applies to both boys and girls. Most respondents state that it occurs often

or very often. It is manifested in various school places. Psychological violence is used more often than physical violence. It takes various forms of harming peers in the emotional, social, moral and physical spheres.

Key words: physical violence, psychological violence, aggression, peer group, school class, places of violence, forms of violence, social pathology.

1. Wprowadzenie

Przemoc przejawiana przez dzieci i młodzież w środowiskach społecznych, w tym w instytucjach szkolnych, jest niepokojącym zjawiskiem ze względu na jej wzrastającą częstość i stosowanie coraz bardziej agresywnych form. Zdarzają się patologiczne społecznie sytuacje, w których sprawcy przemocy nie znając ofiary, w przypadkowych zdarzeniach społecznych, także w szkole, powodują krzywdzenie innych osób (szczególnie słabszych fizycznie, społecznie i psychicznie) w celu pozyskiwania przewagi siłowej, wywierania wpływu w grupie rówieśniczej. Należy uznać, iż w relacjach i stosunkach międzyludzkich przemoc stanowi formę burzenia więzi i zasad współżycia społecznego. Patologiczne zachowania w postaci przemocy fizycznej czy psychicznej przejawiane w szkole stosowane są przez jednostkowe osoby z trudnościami wychowawczymi, a także przez nieformalne grupy zorganizowane w celu krzywdzenia rówieśników, a nawet inne osoby funkcjonujące w szkole oraz niszczenia dóbr materialnych, w tym pomocy i sprzętu szkolnego.

Określenie pojęcia zjawiska przemocy powoduje pewną trudność w precyzyjnym, pedagogicznym rozumieniu. Stąd też I. Pospiszyl stwierdza, że „problem zdefiniowania zjawiska przemocy polega właśnie na tym, że jeżeli definicja stara się objąć swoim zasięgiem wszystkie przejawy przemocy, staje się zbyt ogólna, aby mogła być przydatna w praktyce, jeżeli natomiast stara się być precyzyjna, obejmuje wówczas przypadki skrajne”¹. E. Lisowska z kolei określa przemoc fizyczną jako „każde nieprzypadkowe użycie siły fizycznej wobec ofiary przemocy. Są to zachowania zadające dziecku ból bez względu na to, czy pozostają na jego ciele czy też nie. Przemocą fizyczną jest także groźenie zadaniem bólu fizycznego, wymuszanie z użyciem siły fizycznej i ograniczenie swobody ruchu”². Definicja przemocy fizycznej wskazuje, że działania sprawcy są intencjonalne i celowe, powodują cierpienie fizyczne ofiary tej przemocy. Należy jednak wyrazić pogląd, iż mogą też występować działania i sytuacje bezmyślne i okolicznościowe sprawców przemocy. Przemoc psychiczną można określić jako negatywne zachowanie sprawcy w stosunku do ofiary, poniżające jego godność poprzez upokarzanie, które powoduje zaburzenie sfery psychicznej i społecznej³. Przemoc psychiczna

¹ I. Pospiszyl, *Razem przeciw przemocy*, Warszawa 1999, s. 16.

² E. Lisowska, *Przemoc wobec dzieci*, Kielce 2005, s. 19.

³ H. Cudak, S. Cudak, *Vademecum wiedzy o rodzinie*, Kielce 2011.

dotyczy każdego rodzaju krzywdzenia, tj. fizycznego, emocjonalnego, seksualnego, ekonomicznego, społecznego. Każdy rodzaj przemocy ma w większym bądź mniejszym stopniu negatywny wpływ na przeżycia emocjonalne ofiary przemocy.

Określenia pojęcia przemocy wskazują, iż są to zachowania jednostki bądź grupy ludzkiej dość brutalne, naruszające wolność osobistą ofiar (innych jednostek), nieliczenie się z szeroko pojętym dobrem jednostki, powodujące krzywdzenie lub cierpienie psychiczne, społeczne, fizyczne.

Najczęściej przemoc to nieprzypadkowe zachowania sprawcy, które służą do realizacji pewnych wcześniej założonych celów. Mogą to być również przypadkowe, niezamierzone wcześniej zachowania, które w konsekwencji przynoszą pewne szkody i krzywdzenie psychiczne bądź fizyczne. Każdy akt przemocy charakteryzuje się nierównowagą sił, jest pewnym nadużyciem przewagi i dominacji fizycznej, psychicznej, społecznej sprawcy nad ofiarami przemocy.

Istnieją różne przyczyny zachowań patologicznych wobec innej osoby. Zachowania te mogą być związane z wadami genetycznymi czy zaburzeniami osobowościowymi. Najczęściej jednak wskazuje się na główną przyczynę przemocy ujętą w teorii społecznego uczenia się. Patologicznych zachowań niosących krzywdę innym osobom można uczyć się poprzez obserwację i naśladownictwo⁴.

Rodzina jest pierwszym środowiskiem socjalizującym dziecko. Uczy się ono od rodziców pierwszych słów, przeżyć emocjonalnych, pewnych wartości i norm społecznych, które warunkują współdziałanie i relacje w przyszłym jego życiu, z rówieśnikami i innymi osobami w środowisku społecznym. Dysfunkcje rodziny, które często występują w postaci konfliktów, agresji, a nawet przemocy pomiędzy rodzicami, zaburzają emocjonalną i społeczną sferę osobowości dziecka. Obserwacja patologicznych zachowań rodziców (szczególnie ojca – sprawcy przemocy) powoduje negatywne doświadczenia emocjonalne. Potęguje je czynne uczestnictwo w konfliktach i agresji rodzinnej, która wywołuje u dzieci, szczególnie w wieku dojrzewania, gniew, irytację, złość, a nawet wściekłość emocjonalną. Zarówno bierna obserwacja dysfunkcji rodziny, w tym przemocy domowej, jak i behawioralne doświadczenie agresji i przemocy ze strony ojca lub matki stanowi istotną przyczynę nabywania, poprzez uczenie i doświadczenie, cech zachowań skłonnych do przejawiania przemocy w stosunku do słabszych rówieśników w środowisku lokalnym lub szkolnym.

Grupa rówieśnicza to istotny komponent powodujący pewne, również nabyte, przewartościowanie norm społecznych, relacji międzyludzkich, wyrażania emocji, także negatywnych, w stosunku do innych osób.

Uczestnictwo dzieci w wieku dojrzewania w nieformalnych grupach społecznych, negatywnych wychowawczo, przyczynia się do zachowań agresywnych i stosowania przemocy psychicznej lub fizycznej w stosunku do rówieśników

⁴ S. Guerin, E. Hennessy, *Przemoc i prześladowanie w szkole. Skuteczne przeciwdziałanie agresji wśród młodzieży*, Gdańsk 2004.

(innych grup w środowisku lokalnym) bądź młodszych kolegów i koleżanek funkcjonujących w szkole czy w zespole klasowym.

Nieformalne grupy rówieśnicze mogą, jak stwierdza B. Urban⁵, z jednej strony powodować agresję i przemoc w zachowaniach społecznych, czynić krzywdę rówieśnikom i innym osobom w środowisku szkolnym, lokalnym, przyjmować własne normy współdziałania międzyludzkiego, z drugiej jednak strony odrzucenie bądź nieprzyjęcie do grupy rówieśniczej kolegi, koleżanki, ucznia z zespołu klasowego może powodować negatywne emocje w postaci izolacji społecznej, gniewu, frustracji, agresji, buntu, a nawet wyrażania przemocy psychicznej lub fizycznej wobec innych rówieśników.

Media społecznościowe (telewizja, Internet) również w istotny sposób przyczyniają się do uczenia się zachowań agresywnych i stosowania przemocy psychicznej i fizycznej. Można nawet wyrazić pogląd, iż istnieje pewna zależność między treściami przekazywanymi przez media elektroniczne a agresywnym zachowaniem jednostek i grup ludzkich. Widoczna jest symetryczność między zachowaniami agresywnymi i przemocowymi a emitowanymi programami, w których pojawiają się przestępstwa, gwałty czy zabójstwa. Przejmowanie tych negatywnych zachowań dotyczy w szczególności dzieci i młodzieży. Ponadto, jak dowodzi W. Poznaniak⁶, nie można pominąć problemu gier komputerowych. Przemoc w grach komputerowych wpisana jest w ich reguły i każdorazowo nagradzana. Agresja, a nawet śmierć wirtualna oddziałuje na podświadomość młodej osoby, traci nie tylko swą naturalną groźbę, lecz staje się widowiskowo atrakcyjna i nabiera wymiaru przygodowego.

Niepokojącym zjawiskiem społecznym jest coraz większe nasilenie zachowań agresywnych, w tym przemocy psychicznej i fizycznej w środowiskach szkolnych. Głównie w klasach starszych szkoły podstawowej narasta wśród uczniów agresja werbalna, która graniczy bądź w wyrażanych formach jest zjawiskiem przemocy psychicznej. Uczniowie sprawiający trudności wychowawcze w postaci agresji werbalnej, przemocy fizycznej zostają, jak stwierdza M. Libiszowska-Żółtkowska⁷, zakwalifikowani do kategorii młodzieży niedostosowanej społecznie. Szkoła jest miejscem, w którym uczniowie młodszy i słabszy są atakowani przez starszych i silniejszych. Biciu i zastraszaniu towarzyszy zmuszanie do palenia tytoniu, picia alkoholu, a nawet zażywania narkotyków. „Zdemoralizowana grupa rówieśników wybiera ofiarę słabą, przeważnie z rodziny o obniżonym statusie ekonomicznym i społecznym. Może to robić jedna osoba, ale z cichym poparciem grupy. Ofiara, zastraszona nie buntuje się, nie skarży, nie szuka sojuszników”⁸.

⁵ B. Urban, *Agresja młodzieży i odrzucenie rówieśnicze*, Warszawa 2012.

⁶ W. Poznaniak, *Przemoc w grach elektronicznych*, Warszawa 2004.

⁷ M. Libiszowska-Żółtkowska, K. Ostrowski, *Agresja w szkole. Diagnoza i profilaktyka*, Warszawa 2008.

⁸ B. Urban, *Agresja młodzieży i odrzucenie rówieśnicze...*, s. 137.

Długotrwałe funkcjonowanie jednostki (ucznia) w środowisku dysfunkcyjnym i patologicznym powoduje z jednej strony negatywne przeżycia emocjonalne, a z drugiej strony jest źródłem uczenia się i przejmowania negatywnych relacji z innymi osobami.

Etiologia przemocy jest niejednorodna. Są osoby, u których jeden czynnik patologicznego środowiska powoduje destruktywne zachowania społeczne wyrażające się w agresji i przemocy wobec słabszych. Większość jednak młodzieży doświadcza w dzieciństwie wieloczynnikowych, negatywnych przeżyć, które skutkują przyzwoleniem na fizyczne i emocjonalne krzywdzenie innych osób.

2. Procedura przebiegu badań

Przemoc wśród uczniów w placówkach szkolnych jest niepokojącym zjawiskiem społecznym. Realizowana jest przez pojedyncze osoby, ale częściej przez zorganizowane, nieformalne grupy uczniowskie, co przyczynia się do dysfunkcji procesu wychowania szkolnego. Narastanie przemocy w środowiskach szkolnych powoduje konieczność diagnozy tego zjawiska, by podejmować wychowawcze działania w przeciwdziałaniu trudnym zachowaniom uczniów. Głównym celem niniejszego badania jest rozpoznanie zjawiska przemocy wśród rówieśników w starszych klasach (VII i VIII) szkół podstawowych.

W procedurze badawczej sformułowano następujące problemy:

- Jaki jest rozmiar (częstotliwość) przemocy wśród rówieśników w szkolnych instytucjach?
- W jakich miejscach szkolnych przejawiana jest przemoc rówieśników?
- Jakie formy przemocy stosowane są przez sprawców w środowisku szkolnym?

W badaniach przyjęto metodę sondażu diagnostycznego. W metodzie tej zastosowano technikę ankiety. Badania przeprowadzono w wybranych szkołach regionu piotrkowskiego. Wzięło w nich udział 468 uczniów z klas VII i VIII, z czego 243 chłopców, co stanowiło 51,9%. Nieco mniejszą grupę badawczą stanowiły dziewczęta – badaniami objęto 225 uczennic, tj. 48,1% ogółu badanych. Z terenu miejskiego (Piotrkowa Trybunalskiego) badaniu poddano 279 uczniów (59,6%), natomiast z terenu wiejskiego w badaniu udział wzięło 189 respondentów z klas VII i VIII, co stanowi 40,4% uczniów objętych procedurą badawczą. Badania przeprowadzono w I kwartale 2023 r.

3. Analiza wyników badań

Środki masowej komunikacji przekazują niepokojące informacje o coraz większej powszechności agresji i przemocy w środowiskach rodzinnych, lokalnych i szkolnych. Obniża się granica wieku sprawców przemocy, a jej uczestnikami

są nie tylko uczniowie z rodzin dysfunkcyjnych, ale także z rodzin poprawnie funkcjonujących, a nawet z wysokim statusem ekonomicznym czy społecznym.

W procedurze badawczej dokonano analizy przejawu częstości zjawiska przemocy występującej w szkole w opinii badanych uczniów starszych klas szkoły podstawowej (klasy VII i VIII).

Tabela 1. Częstość występowania przemocy w szkole w opinii badanej młodzieży

Lp.	Częstość stosowanej przemocy	Chłopcy		Dziewczęta		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%
1	Bardzo często	49	20,2	38	16,9	87	18,6
2	Często	72	29,6	49	21,8	121	25,9
3	Sporadycznie	98	40,3	102	45,3	200	42,7
4	Nie ma przemocy	24	9,9	36	16,0	60	12,8
5	Ogółem	243	100,0	225	100,0	468	100,0

N – chłopcy = 243

N – dziewczęta = 225

N – badanych ogółem = 468

Źródło: badania własne.

Analiza wyników badań podanych w tabeli 1 wskazuje, że 408 badanych uczniów klas VII i VIII (aż 87,2% ogółu badanych respondentów) wyraziło opinię, iż w ich szkołach jest w większym bądź mniejszym stopniu stosowana przemoc fizyczna lub psychiczna. Niewielka część badanych uczniów, bo tylko 12,8%, dowodzi, iż w klasie szkolnej, w szkole, do której uczęszczają, nie ma zachowań patologicznych w postaci przemocy. Niepokojące sytuacje wychowawcze zdaniem 44,5% uczniów pojawiają się w szkole bardzo często lub często. Uczniowie ci odczuwają, jak stwierdzają w wypowiedziach: „brak poczucia bezpieczeństwa”, „strach przed grupą stosującą przemoc”, „brutalizację zachowań sprawcy przemocy w klasie szkolnej”, „terroryzowanie psychiczne ofiar przemocy i innych uczniów”, „dominację siły fizycznej w klasie”, „konieczność podporządkowania się sprawcom przemocy”, „uległość wobec żądań sprawców przemocy”. Uczniowie, którzy wyrażają opinię, że w ich szkole, klasie szkolnej stosowana jest przez sprawców przemoc często (25,9%) i bardzo często (18,6%), są zastraszani psychicznie, stają się często ofiarami przemocy fizycznej, wskazują na brutalizację życia emocjonalnego, zaburzenie aktywności poznawczej i społecznej, niszczenie relacji w zespole klasowym, podległość społeczną i psychiczną wobec sprawców przemocy.

Badania tej grupy uczniów wskazują, że sprawcy przemocy zmuszają ich do palenia papierosów, przekazywania w postaci użyć lub darowizn przedmiotów szkolnych, negatywnych zachowań wobec innych uczniów, a nawet nauczycieli, kupowania słodyczy i innych artykułów, wyrażania agresji i przemocy psychicznej wobec rówieśników.

Tego typu negatywne zachowania sprawców przemocy utrudniają, a nawet zaburzają oddziaływania wychowawcze stosowane w procesie edukacyjnym nauczyciela-wychowawcy, a także realizację zadań programowych na lekcjach poszczególnych przedmiotów. Szkoła i klasa lekcyjna dla uczniów wskazujących na częste lub bardzo częste stosowanie przemocy staje się miejscem przymusu edukacyjnego czy konieczności wypełniania obowiązku szkolnego, miejscem, w którym nie czują się bezpiecznie. Stres i obawa przed agresją i przemocą ze strony rówieśników – sprawców – powoduje zanik motywacji do edukacji szkolnej, zaburza więzi emocjonalne między kolegami i koleżankami w klasie szkolnej, osłabia zaufanie w zespole uczniowskim.

Największa grupa badanych uczniów (42,7%) wskazała, że w szkole, w której funkcjonują, przejawia się sporadycznie przemoc fizyczna i psychiczna. Ta grupa badanych dowodzi, że w szkole, klasie szkolnej, tak jak w innych instytucjach i środowiskach społecznych, stosowana jest „od czasu do czasu” przemoc między uczniami. Uczniowie ci, jak wskazują wypowiedzi, są najczęściej przypadkowymi obserwatorami przemocy w stosunku do słabszych czy młodszych kolegów i koleżanek. Z obawy przed dominującą siłą sprawców agresji i przemocy nie reagują na patologiczne zachowania krzywdzące innych, słabszych – ofiary przemocy. Brak reakcji i czynnego przeciwdziałania uczniów na stosowaną przemoc wobec rówieśników przyczynia się do uaktywnienia i nasilenia różnych form krzywdzenia fizycznego i psychicznego.

Tylko niewielka część uczniów (12,8%) stwierdziła, że w ich szkołach, klasach lekcyjnych nie występuje przemoc wobec rówieśników. Więcej badanych dziewcząt (16,0%) niż badanych chłopców (9,9%) uważa, że taka przemoc nie ma miejsca. Ta grupa uczniów dowodziła, że „wszelkie konflikty między uczniami rozwiązywane są bez stosowania przemocy i agresji w klasie szkolnej”, „istnieje w naszej klasie porozumienie między uczniami”, „nie jestem świadkiem przemocy fizycznej w szkole”, „nigdy nie doświadczam przemocy fizycznej i psychicznej w klasie szkolnej”, „nasza szkoła wolna jest od przejawianej przemocy między uczniami”.

Analiza wyników z tabeli 1 wskazuje również, że więcej badanych chłopców (49,8%) niż dziewcząt (38,7%) twierdziło, że przemoc fizyczna i psychiczna występuje często i bardzo często w szkole i klasie uczniowskiej, natomiast na brak przemocy wskazywało więcej badanych dziewcząt niż chłopców.

Reasumując, należy podkreślić, że w szkołach ma miejsce przemoc wśród rówieśników. W większym stopniu przemoc występuje wśród chłopców, a w mniejszym stopniu wśród dziewcząt.

W procesie badawczym interesowało nas miejsce stosowania przemocy w instytucjach szkolnych. Wyniki badań dotyczące miejsca przejawianej przemocy w szkole przedstawia tabela 2.

Z analizy danych zawartych w tabeli 2 wynika, że najczęściej (32,3% odpowiedzi) przemoc ma miejsce w łazienkach szkolnych. Prawie co 3 uczeń stwierdza, że w toaletach, na poszczególnych piętrach i segmentach szkolnych budynku, istnieją

w różnym czasie, na przerwach lekcyjnych lub podczas zajęć szkolnych, egzekucje fizyczne uwzględniające wielostronne formy przemocy, a także psychiczne krzywdzenie przez pojedyncze osoby bądź grupy rówieśników znęcających się nad ofiarami agresji.

Tabela 2. Miejsce występowania przemocy w szkole w opinii badanej młodzieży

Lp.	Częstotliwość stosowanej przemocy	Chłopcy		Dziewczęta		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%
1	Klasa lekcyjna	67	27,6	52	23,1	119	25,4
2	Łazienka (toaleta)	92	37,8	59	26,3	151	32,3
3	Korytarz szkolny	84	34,6	52	23,1	136	29,1
4	Boisko szkolne	76	31,3	53	23,2	129	27,6
5	W drodze do szkoły	51	21,0	32	14,3	83	17,7
6	W szatni	54	22,2	37	16,5	91	19,4
7	Ogółem	424	174,5	285	126,5	709*	151,5*

N – chłopcy = 243

N – dziewczęta = 225

N – badanych ogółem = 468

* Odpowiedzi jest więcej niż 100%, gdyż respondenci udzielali jednej i więcej odpowiedzi.

Źródło: badania własne.

Znacznie więcej badanych chłopców (37,8%) niż dziewcząt (26,3%) określiło łazienkę szkolną jako miejsce, w której popełniana jest przemoc wobec rówieśników.

Równie dużo badanych uczniów (29,1%) stwierdziło, że często jest stosowana przemoc fizyczna i psychiczna na korytarzu szkolnym. Więcej chłopców, tj. 84 badanych (34,6%), niż dziewcząt (23,1%) wyraża opinię, iż korytarz szkolny jest miejscem, w którym dochodzi do różnego rodzaju przemocy i agresji. Respondenci w pytaniach otwartych ankiety przedstawili swoje opinie w sposób następujący: „mimo że są dyżury nauczycieli na korytarzu, jest on jednak częstym miejscem przemocy”, „na korytarzu szkolnym są duże możliwości przejawiania agresji przez sprawców”, „brak jest bezpieczeństwa na korytarzu szkolnym, ponieważ starsi uczniowie dokuczają młodszym”, „przemoc fizyczna jest mniej stosowana przez sprawców na korytarzu szkolnym, częściej stosowana jest przemoc psychiczna”, „nauczyciel dyżurny jeżeli jest na korytarzu szkolnym, nie jest w stanie eliminować zjawiska agresji i przemocy wśród rówieśników”.

Kolejne, trzecie miejsce występowania przemocy w szkole to boisko szkolne. Aż 27,6% ogółu badanych uczniów wskazało, że na boisku szkolnym ma miejsce przemoc wśród uczniów. Częściej to negatywne zjawisko przybiera charakter krzywdzenia fizycznego (bójki, szarpanie, popychanie, uderzanie ręką lub przedmiotem), w mniejszym zakresie stosowana jest przemoc psychiczna (przezywanie, klótnie, wyśmiewanie itp.). Taką opinię wyraża więcej chłopców (31,3%) niż dziewcząt (23,2%).

Badani stwierdzają, że „boisko jest terenem, na którym ma miejsce terror silniejszych nad słabszymi uczniami”, „na boisku jest niebezpiecznie, ponieważ grupa chłopców znęca się nad młodszymi”, „boisko szkolne jest miejscem, na którym przejawiane są zachowania agresywne wśród rówieśników”, „wymuszanie negatywnych zachowań stosowane jest przez sprawców w stosunku do ofiar przemocy”.

Sala lekcyjna jest również częstym miejscem przejawiania przemocy. Więcej niż co czwarty badany uczeń (25,4%) wyraził opinię, iż w klasie szkolnej stosowana jest przemoc fizyczna w postaci szarpania, popychania, szczypania, uderzania ręką, przedmiotem, a nawet bójki. W klasie lekcyjnej ma miejsce także przemoc psychiczna, np. zabieranie zeszytu, książki, ośmieszanie słabszych uczniów, przezywanie, wymuszanie na ofercie różnych czynności.

Prawie co piąty badany stwierdza, że szatnia jest również częstym miejscem stosowania przemocy. Miejsce to częściej wybierali chłopcy (22,2%) niż dziewczęta (16,5%).

Najmniej badanych uczniów (17,7%) wymieniło drogę do szkoły jako miejsce występowania przemocy wśród rówieśników.

Podsumowując wyniki badań, należy stwierdzić, że przemoc fizyczna bądź psychiczna ma miejsce w różnych częściach szkoły. Najczęściej występuje w toaletach szkolnych, na korytarzu szkolnym i boisku. Ponadto wyniki badań potwierdzają, że więcej chłopców (174,5%) wymieniało różne miejsca w szkole, w których występuje przemoc rówieśników, niż dziewcząt (126,5%). W każdym badanych miejscach szkoły to chłopcy częściej przejawiają przemoc wobec słabszych niż dziewczęta.

Podczas prowadzonych badań interesowało nas zagadnienie stosowania różnych form przemocy fizycznej i psychicznej wśród rówieśników w placówce szkolnej. Sprawcy przemocy jednoosobowo bądź w nieformalnych grupach rówieśniczych krzywdzą kolegów i koleżanki ze swojej klasy lub z klas młodszych, stosując różne negatywne metody przynoszące cierpienie fizyczne, emocjonalne, a nawet ekonomiczne.

Wyniki badań młodzieży z klas VII i VIII szkół podstawowych na temat przejawianych form przemocy wśród rówieśników przedstawia tabela 3.

Z analizy danych zawartych w tabeli 3 wynika, że sprawcy przemocy stosują różne formy krzywdzenia koleżanek i kolegów z klasy szkolnej i innych klas, szczególnie młodszych od siebie dzieci.

W większym zakresie, jak wskazują badania ilościowe, stosowana była w szkole przemoc emocjonalna w postaci przezywania rówieśników. Co piąty chłopiec (20,2%) i nieco mniej dziewcząt (18,7%) wskazuje na dość dużą powszechność przezywania i wyzywania, które prowadzą do konfliktów oraz negatywnego przezywania emocjonalnego, wyrażania złości, stresu, gniewu przez ofiary tego rodzaju przemocy. Ta forma przemocy, chociaż nie wyrządza znaczącej krzywdy, staje się jednak coraz powszechniejsza w placówkach szkolnych i przybiera pewną postać kultury życia i funkcjonowania młodzieży szkolnej.

Tabela 3. Stosowane formy przemocy wśród rówieśników przejawiane w instytucjach szkolnych

Lp.	Rodzaj stosowanej przemocy	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%
1	Przezywanie	42	18,7	49	20,2	91	19,4
2	Ośmieszanie	29	12,9	37	15,2	66	14,1
3	Popychanie	31	13,8	41	16,9	72	15,4
4	Szczypanie	33	14,6	39	16,0	72	15,4
5	Kopanie	22	9,8	42	17,3	64	13,7
6	Niszczenie przedmiotów	20	8,9	46	18,9	66	14,1
7	Straszenie pobiciem	28	12,4	43	17,7	71	15,2
8	Pobicia fizyczne	21	9,3	32	13,2	53	11,3
9	Wymuszanie negatywnych zachowań	39	17,3	47	19,3	86	18,4
10	Wymuszanie pieniędzy i innych rzeczy	31	13,8	42	17,3	73	15,6
11	Nie są przejawiane formy przemocy	36	16,0	24	9,9	60	12,8
12	Ogółem	332	147,6	442	181,8	774*	165,4*

N – dziewczęta = 225

N – chłopcy = 243

N – badanych ogółem = 468

*Odpowiedzi jest więcej niż 100%, gdyż respondenci wymieniali jedną i więcej form przemocy stosowanej przez ich rówieśników

Źródło: badania własne.

Drugą w skali powszechności formą przemocy psychicznej jest wymuszanie przez sprawców różnych negatywnych zachowań. Niepokoić musi rozszerzające się zjawisko terroryzowania (używania siły fizycznej i dominacji psychicznej) przez sprawców przemocy osób słabszych, młodszych, uległych. Wymuszają oni zachowania, które kolidują z regulaminem szkolnym, normami społecznymi, a nawet kodeksem prawnym. Wymuszanie negatywnych zachowań potwierdza 19,3% chłopców i 17,3% dziewcząt. Sprawcy wymuszają na rówieśnikach, jak dowodzą badania, palenie papierosów, picie alkoholu, niszczenie przedmiotów (książek, zeszytów) szkolnych, wulgarne odnoszenie się do rówieśników, przeszkadzanie na lekcji, wszczynanie bójek i inne negatywne działania, które są bardzo krzywdzące i przynoszą szkody dla pojedynczych osób, a nawet grupy klasowej czy szkolnej.

Do innych również w dużym stopniu krzywdzących zachowań stosowanych przez sprawców przemocy psychicznej należą: wymuszanie pieniędzy i różnych przedmiotów szkolnych i osobistych od swoich rówieśników, straszenie pobiciem

oraz ośmieszanie ich ofiar. Jak wskazują wyniki badań, 15,6% młodzieży wskazuje na przemoc psychiczną w postaci wymuszania pieniędzy i różnych przedmiotów od dzieci i młodzieży, słabszych, młodszych i rówieśników, którzy ulegają psychicznej i fizycznej presji i agresywnym zachowaniom przejawianym przez sprawcę lub sprawców przemocy. Te negatywne zachowania zdaniem badanych częściej przejawiają chłopcy (17,3%) niż dziewczęta (13,8%). Na formę przemocy psychicznej polegającej na straszaniu pobicie wskazuje 15,2% badanych. Silniejsi fizycznie (szczególnie chłopcy) wprowadzają atmosferę stresu, strachu, zagrożenia bezpieczeństwa w sytuacjach zagrażających stosowanie przemocy fizycznej. Groźenie pobicie w większym zakresie przejawia się wśród chłopców (17,7%), w mniejszym u dziewcząt (12,4%).

Młodzi ludzie w wieku dojrzewania silnie przeżywają wszelkie zachowania rówieśników, które ich ośmieszają. Stąd też ośmieszanie przez jednostkę (sprawcę przemocy) lub grupę uczniowską stanowi istotną formę przemocy psychicznej.

Spośród ogółu badanych 14,1% badanej młodzieży wymienia tę formę stosowanej przemocy psychicznej wśród rówieśników w zespole klasowym.

Przemoc fizyczna przejawia się w postaci różnych form negatywnych zachowań. Najczęściej wymienianą formą tej przemocy jest popychanie, szczypanie, kopanie i pobicia. W największym zakresie, jak stwierdzają badani, występowała agresja fizyczna w postaci popychania i szczypania. Formy tego zachowania, zarówno w jednej, jak i w drugiej kategorii, wymieniało 15,4% ogółu badanych, przy czym w obu przypadkach częściej wskazywali je chłopcy niż dziewczęta. Wprawdzie tego rodzaju forma przemocy nie przynosi dużego cierpienia, jednak emocjonalnie ofiary są upokarzane, przeżywają strach przed sprawcą, odczuwają brak poczucia bezpieczeństwa, szczególnie gdy tego typu działania przemocowe czyni grupa uczniowska.

Bardziej dotkliwą formą przemocy fizycznej jest kopanie rówieśników. Tylko 13,7% ogółu badanej młodzieży wymienia ten rodzaj przemocy przejawiany w szkole przez silniejszych wobec słabszych. Znacznie częściej wskazują ten rodzaj przemocy chłopcy (17,3%) niż dziewczęta (9,8%). Kopanie kolegów czy koleżanek nie powoduje wprawdzie uszczerbku na zdrowiu, stanowi jednak zagrożenie bezpieczeństwa dla ofiary tej przemocy. Zachowanie to jest prowokacją do wszczynania bójek, ma na celu poniżenie, ośmieszenie wobec rówieśników, pokazuje wyższość i dominację sprawcy nad ofiarą.

Niepokojącym zjawiskiem społecznym są pobicia rówieśników. Zdarzają się przypadki, jak stwierdzają badani, że nawet fizycznie rozwinięci rówieśnicy są ofiarami przemocy stosowanej przez uczniów, którzy dominują w klasie. Uczniowie ci posuwają się do agresywnych zachowań, pobić, a nawet rozbojów. Takie grupy rówieśnicze powodują strach wśród uczniów, gdyż wszczynają bez powodu bójki, uderzają rękami czy przedmiotami. Badani uważają, że tego rodzaju przemoc fizyczna stosowana jest w szkole przez 13,2% chłopców i 9,3% dziewcząt.

Powszechność przemocy w postaci pobicia rówieśników nie jest znaczna (11,3%), ale ból fizyczny, a nawet uszkodzenia ciała i zdrowia ofiary są większe niż w przypadku innych form przemocy. Oprócz cierpienia fizycznego ofiara przemocy jest krzywdzona emocjonalnie, boi się sprawcy, ma poczucie niższej wartości, nie czuje się bezpieczna, izoluje się.

4. Uwagi końcowe

Zjawisko przemocy ma miejsce w większym bądź mniejszym nasileniu w życiu społecznym. Przemoc występuje w środowiskach rodzinnych, lokalnych, makrospołecznych. Przejawy przemocy widoczne są wśród dorosłych osób, między dorosłymi i dziećmi oraz między rówieśnikami. Dynamika tego negatywnego zjawiska powodowana jest ryzykownymi sytuacjami społecznymi, politycznymi, ekonomicznymi, zarówno w obszarach globalnych, jak i mikrospołecznych.

Rodzina jest pierwszym środowiskiem, w którym pojawia się przemoc, szczególnie psychiczna, między rodzicami oraz rodzicami bądź jednym z nich a dzieckiem. Dzieci w rodzinach dysfunkcyjnych stają się często ofiarami przemocy, agresji werbalnej i behawioralnej. Przebywanie przez dłuższy czas w środowisku, w którym ma miejsce agresja i przemoc fizyczna oraz psychiczna, uczy dziecko poprzez naśladownictwo zachowań patologicznych. W środowisku rówieśniczym dzieci te poprzez wyuczone dysfunkcyjne zachowanie stają się najczęściej sprawcami przemocy.

Szkoła jako instytucja społeczno-edukacyjna skupia dzieci i młodzież w różnym wieku. Jest sprzyjającym miejscem do przejawiania jednostkowych bądź grupowych zachowań kolidujących z normami szkolnymi, społecznymi, moralnymi i etycznymi. Młodzież szkolna z dysfunkcją społeczną, wychowawczą i emocjonalną wykazuje tendencję do stosowania przemocy psychicznej i fizycznej wśród rówieśników. W sposób uświadomiony, intencjonalny i celowy powodują krzywdzenie, a nawet cierpienie koleżanek i kolegów z klasy szkolnej czy innych jednostek i grup szkolnych. Przemoc wśród rówieśników występuje także w nieuświadomionych, incydentalnych sytuacjach szkolnych.

Przeprowadzone badania dowodzą, że przemoc wśród rówieśników w placówkach szkolnych przybiera znaczne rozmiary. Staje się coraz powszechniejsza zarówno wśród chłopców, jak i dziewcząt. Znaczenie częściej stosowana jest przemoc psychiczna, w mniejszym stopniu przejawiana jest przemoc fizyczna, jest ona jednak bardziej krzywdząca dla rówieśników – ofiar przemocy.

Różne sytuacje i miejsca szkolne (przerwy międzylekcyjne, sala klasowa, toaleta szkolna, boisko szkolne) są okazją do agresywnych zachowań i użycia przemocy fizycznej bądź psychicznej przez sprawcę bądź grupę sprawców w stosunku do rówieśników lub młodszych kolegów szkolnych.

Sprawcy przemocy stosują różne formy krzywdzenia rówieśników szkolnych. Młodociani przejawiający w swych zachowaniach przemoc fizyczną bądź psychiczną starają się demonstrować swoją dominację emocjonalną, bezwzględność i przewagę fizyczną wobec ofiary. Wielostronność form przemocy fizycznej i psychicznej stosowana jest w szkołach przez pojedyncze osoby – sprawców przemocy bądź zorganizowane, patologiczne grupy rówieśnicze.

Bibliografia

- Cudak H., Cudak S., *Vademecum wiedzy o rodzinie*, Kielce 2011.
- Guerin S., Hennessy E., *Przemoc i prześladowanie w szkole. Skuteczne przeciwdziałanie agresji wśród młodzieży*, Gdańsk 2004.
- Libiszowska-Żółtkowska M., Ostrowski K., *Agresja w szkole. Diagnostyka i profilaktyka*, Warszawa 2008.
- Lisowska E., *Przemoc wobec dzieci*, Kielce 2005.
- Pospiszyl I., *Razem przeciw przemocy*, Warszawa 1999.
- Poznaniak W., *Przemoc w grach elektronicznych*, Warszawa 2004.
- Urban B., *Agresja młodzieży i odrzucenie rówieśnicze*, Warszawa 2012.